

Радојка Цицмил-Реметић
Слободан Реметић*
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Департман за српски језик

УДК 811.163.41'373.21
Научна полемика
Примљен: 6. 5. 2011.

СУСРЕТ ЦИВИЛИЗАЦИЈА И НАРОДА У ТОПОНИМИЈИ ПИВСКЕ ПЛАНИНЕ¹

У раду се указује на цивилизацијску и језичку слојевитост топонимије Пивске планине, поузданог сведока континуиране насељености тога предела од антике (*Тара, Пива*) до наших дана, до дана обележених драстичном демографском ерозијом целог дурмиторског региона. У пивском ономастикону остали су, између осталог, и трагови романског супстрата (*Дурмиттор*, имена братстава *Бауцал, Байуран, Бдјјји, Цицмил* и сл.), као и турског вишевековног присуства на тим просторима (*Мурајшовица, Асаново рамо, Алауџа* и сл.).

Кључне речи и изрази: Пивска планина, топонимија, романизми, турцизми

1. Пива је стала у ред најиспитанијих области српског етничког и језичког простора узетог у целини. Етнографска слика простране некадашње средњовековне жупе представљена је двома монографијама (Томић 1949; Благојевић 1971), а дијалекатске прилике сјајним монографијама угледног лингвисте Јована Л. Вуковића (Вуковић 1938–1939, Вуковић 1940). Агилни Пивљани су се постарали да наука добије добар увид и у лексичко благо Пивске планине (Гаговић 2004; уп. и Радовић–Тешпић 1991), а није изостало ни прикупљање ономастичких чињеница (топонимије исцрпно, а антропонимије селективно). У организацији Одбора за ономастику Српске академије наука и уметности тај посао је, по писаној инструкцији академика Павла Ивића и у тесној сарадњи са проф. др Светозарем Стијовићем, чланом и дугогодишњим секретарем Одбора, у Пивској жупи обавила Мара Тијанић, а на Пивској планини Радојка Цицмил–Реметић (о томе у: Стијовић 1997). Грађа прикупљена на Планини одавно је сређена, а њен мањи део већ објављен у радовима које је Р. Цицмил–Реметић писала сама (Цицмил–Реметић 2000; Цицмил–Реметић 2003; Цицмил–Реметић 2006) или у коауторству са С. Реметићем (Цицмил–Реметић и Реметић 2008, прештампано у: Цицмил–Реметић и Реметић 2009; Цицмил–Реметић и Реметић 2010). Ономастичку грађу местимично су, на молбу или подстрек појединих научника, прикупљали и завичају одани аматери. Део података сакупљен на

* remetic@infosky.net

¹ Рад је настао у оквиру пројекта *Дијалектолошка исцртавања српског језичког простора*, који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

тај начин првопотписаном аутору овога прилога љубазно је уступио пок. академик Обрен Благојевић и они су укључени у корпус чињеница на основу којих се припрема монографија *Топонимија Пивске планине*. Светозар Гаговић, аутор цитираног дијалекатског речника, објавио је, додуше неакцентовану, топонимију свога родног села Безуја (Гаговић 2006). Ономастичких обавештења има и у студијама о појединим пивским братствима и селима (Крунић 1996; Цицмил и Трипковић 2003).

2. Познато је да се прошлост једне области верно ишчитава и из локалног ономастикона, да се на основу оронима, хидронима, ојконима и других топонима „доносе поуздани судови о етничким приликама на испитиваним подручјима од предримског периода до наших дана“ (Реметић 2006: 673). У именослову углавном свих региона јасно се разазнају трагови свих претходних ивизицијација. Типичну коцкицу у томе мозаику чини и масив громаднога Дурмитора, чији именослов поуздано сведочи о тамошњем демографском континуитету од праисторије до данас. Тај досад непревазиђени сведок подсећа истраживача да Словени тамо нису приспели „на голу ледину“, да се, дакле, „нису населили на пустој земљи“, него су „ту затекли староседеоце, и то у довољном броју да би њихова саопштења о именима река дошљаци сматрали меродавним“ (Ивић 1998: 14). Зна се, наиме, да „наше веће и средње реке носе претежним делом и данас своја античка имена, очигледно предримског порекла“ (Ивић 1998: 14). Када је о Пиви реч, дубока старина несумњиво стоји иза хидронима *Тара* и *Пива*.

3. За науку је одавно неспоран романски супстрат у дурмиторском ономастикону. Јасно је да ороним *Дурмитор* „потиче од средњовековних влашких пастира“ (Ивић 1998: 48). Истога порекла је, разуме се, и ороним *Виситор*. Одавно се у дурмиторском именослову ишчитава романски супстрат: *Маџаруге*, *Маџавар* до, *Магуде*, *Мургуле*, *Балчилов* врг, *Игрово* брдо, *Суморове* стране, *Бундос*, *Брајћуљево* до, *Маџовина*, *Окруман*, *Ошар*, *Крнад*, *Урва*, *Кукрича*... (Благојевић 1971: 92). Детаљно прикушљање ономастичке грађе на Пивској планини изнело је још таквих потврда на видело дана. Помонућемо овом приликом само неке: *Балачићина* злџокос (мало већи под) У²; *Баљуша* (велико брдо у пашњаку према Дробњаку П; ливада ЦП); *Бедевчев* до (мањи до, задолашак) Бз; *Ђраков* до; *Бџиун* (високо брдо обрасло бусиком) Не, П; *Будош* (брдо и неколике долине Бој; већи потес долина у селу, ливаде Ни); *Бужмулице*; *Шкаре*, Горња *Шкара*; Дџња *Шкара*; Гашина *Шкара*; Горња *Шкарина*; Дџња *Шкарина*; *Шкарине*; *Шкарице*; *Чкаре*; *Чкарџић* рупина; *Драча*; *Драче*; *Гудурица*; *Клачина*; *Клачине*; *Мргинь*; *Пешкара*; *Пешкаре*; *Полача*; *Полице*; *Суморово* ждријело; *Сунџулија*; *Сурдуи* (2X: 1. дубока, непроходна урвина; 2. стрмен у Јасичју са мало шуме) Бз; *Сурдуци* (стрме стране и шума поред Таре) Бр. Романски супстрат несумњиво стоји и иза презимена неких пивских братстава: *Башуран*, *Бауџал*, *Бџаји*, *Цицмил* (Цицмил-Реметић 2003: 324). Међу наведеним потврдама несумњиво има на-

² Податке доносимо из следећих села Пивске планине: Б(абићи), Барни До (БД), Безује (Бз), Бој(ати), Боричје (Бч), Бор(ковићи), Бр(ијег), В(ојиновићи), Војв(одићи), Д(убљевићи), Ж(сично), Ј(еринићи), Кн(ежевићи), Ку(лићи), Не(дајно), Ни(ковићи), П(ишче), Подм(илогора), Т(рса), Унач и Ерцегова Страна (У), Црквичко Поље (ЦП), Црна Гора (ЦГ), Ш(арићи), Шћепан Поље (ШП).

жива који подсећају на дубоку старину, на предримску антику, али су до предака данашњих Пивљана они свакако долазили посредством романског живља, са којим су Словени непосредно контактирали. Таквих континираних контаката и суживота посебно је морало бити на висинским планинским венцима, какав је управо дурмиторски масив, на типичним стаништима влашких сточара. Не треба, уосталом, губити из вида ни чињеницу да је словенизација средњовековних влаха најкасније извршена управо у дурмиторском региону.

Гаговићев речник пружа обиље потврда већ изреченом суду о снажном романком ушлыву у лексику Пивљана (Радовић-Тешић 1988), у првом реду у терминологијама материјалне културе Планинштака.

4. У именослову целе Пиве, као и другде диље српског етрничког језичког простора, доминира словенска, српска компонента, у којој се, уједно, огледа и средњовековни статус, административно-државна припадност овога дела Старе Херцеговине: *Ђрцегове* страње; *Ђрцегова* страна/ *Ђрцег* Страна; *Ђрцегови* виногради; *Ђрцегове* столице (остаци града Херцег Шћепана; ту је он, по предању, „седео“ и „столовао“) Бр.

Резултати досадашњих истраживања подсећају на високи ауторитет средњовековне цркве на овим просторима. У дурмиторском региону и његовом ближем и ширем окружењу уочени су, између осталог, и сасвим јасни и дубоки трагови црквеног језика у локалном народном говору. Историчари језика и дијалектолози, примера ради, у именицама средњег рода на *-ије* (потврде типа: *виђеније*, *нагрђевеније*, *ђоруганије*, *ђриказаније*, *ђогибеније*, *ђомешеније*, *ђајшеније*, *злойамђеније*, *мученије*, *ђрољевеније* и сл.) , посведоченим понајвише на северозападном делу данашње Црне Горе, подручју које припада херцеговачко-крајишком дијалекту (посебно у Морачи, Ровцима, Ускоцима, Пиви и Дробњаку) препознају резултат снажног утицаја цркве (о томе више у: Реметић 1997). Сматра се да се светосавље у средњем веку, у столешима мрака и робовања, мало где тако „саживело“ са народом као у колевци наведеног дијалекатског типа.³ Мада је „подручје на коме су забележене народне умотворине о светом Сави с местима која носе његово име врло...широко“, „остаје утисак да му је исходиште и жариште било на подручју Херцеговине и Црне Горе и да се оно ширило напореда са сеобама“ (Божић 1979: 389). Име најзначајнијег Србина утиснуто је и у именослов дурмиторског масива. На чувеној планини истиче се *Савин* кук, а ту је и *Савина* чеума. Народно предање „памти“ и како је настало за туристе атрактивно дурмиторско *Црнџ језеро*. Испевши се на високу планину, светитељ и народни учитељ и просветитељ је, како каже и „објашњава“ предање, „тамо прекрстио штапом једно место, с кога је потекла вода,

³ „Истраживања у другим областима националне духовности и културе говоре да је светосавље у средњем веку мало где заживело као управо на наведеним просторима. Вероватно нећемо погрешити ако претпоставимо значајно зрачење и мисионарство богомоља као што су пивски и морачки манастири. Ширењу култа Светог Саве и легенди о првом српском архиепископу, и то је добро познато, итекако су доносили црква и њено свештенство. А контакт између духовних лица и неписменог народа у новонасталим трагичним историјским приликама и на географски скућеном простору морао је бити приснији и непосреднији. Светосавље, у најширем смислу узето, било је у тешким вековима ропства спасоносна компензација за изгубљену државу и слободу“ (Реметић 1997: 84–85).

а онда се помолио Богу да настане језеро. И то се догодило“ (Божић 1979: 394).

5. У средњовековним српским земљама дужна пажња је поклањана и рударству, о чему поуздана сведочанства чува и топонимија Пивске планине. У атару Шћепан Поља „налазе се трагови средњовјековних рудокопа, па је чак откривена и нека примитивна топионица бакра, који је изгледа, у доба херцег-га Стјепана одатле отпреман и продаван у Дубровнику“ (Благојевић 1971: 69). Благојевић с правом име извора *Сасина* везује за рударску делатност подно брда Соко. За сваку државу неопходно, а по правилу уносно рударство довело је, наиме, у српске земље и Сасе, који су нам „остали“ у именованости многих рударских предела (о томе детаљније у: Ивић 1998: 58). Успомену на немачке рударе највероватније чува топоним *Саиш* (шума и ливада) у Црквичком Пољу.⁴ Логична је и претпоставка да и топоним *Коло* подсећа на некадашњу топионицу метала на том терену (Благојевић 1971: 69).

6. Четворостолетно присуство Турака огледа се у свим порамма живота нашег народа: од архитектуре, кулинарства, куће и покућства, одеће и обуће, до веровања и обичаја. Дописивали су нам Турци и именованост, с тим да су тај њихов траг на Пивској планини додатно, и то знатно, појачале две појединости. Реч је о мушким надимцима, где се радо посезало за именима оријенталне провенијенције, и о тзв. заштитним именима мушке деце, поготово тамо где се толико жељено мушко потомство „не да“, када се, по наводима самих Пивљана, траже и „ђеци дају што грђа турска имена“. Ове чињенице објашњавају упадљиву диспропорцију између пивског ономастикона и стварног имовинско-правног статуса, како у ближој тако и даљој прошлости, именованих земљишних парцела и поседа, јер иза тих неочекивано бројних Алија, Аља, Бећа, Бећира, Муја, Османа, Суља, Шабана не стоје имена правих Турака, него надимци, односно секундарна имена чланова данашњих или, пак, некадашњих пивских братстава и породица. Ове чињенице објашњавају позадину те, на први поглед неочекиване и необичне, оријенталне ароме типичног кутка старе Херцеговине. Оне објашњавају позадину утиска испитивача да истражује топонимију краја насељеног муслиманским живљем. У пописаном ономастикону Пивске планине сасвим су, најкраће речено, обичне потврде типа: *Авдића* влака; *Адакалије*; *Ајдарова* џсѓв; *Алића* пећина; *Алуга*; *Алуге*; *Аџића* крстача; *Баќраќка* долина; *Бегово* брдо; *Бећиров* до; *Бећков* Мјдљен; *Бећова* пећина; *Бисаг*; *Бисаге*; *Бубрег*; *Бунар*; *Бунарине*; *Буџак*; *Демираче*; *Демирлија*; *Ибричина* џсѓв; *Илица*; *Инаш* поди; *Кадин* грѓб; *Калажине* зидине; *Каракан*; *Карула*; *Мамушовача*; *Манишагин* поди; *Меов* мрамор; *Мешериз*; *Мујова* пољана; *Мујово* корито; *Мурашова* долина; *Мурашова* долина; *Мушов* грѓб; *Омеров* поди; *Османовина*; *Оџића* главица; *Пашина* ѓграда; *Рајмове* долине; *Рџића* котарипште; *Ризванов* до; *Смаилов* грѓб; *Смаилова* гора; *Суљов* шапац; *Суљова* крчевина; *Тенџерин* до; *Терзина* долина; *Терзића* долина; *Ћасића* доле; *Ћешенишиће*; *Ћдрина* долина; *Ћосова* крушка; *Ћуланбеговина*; *Ћурчина* тавница; *Ћускија*; *Чаирац*; *Чанчић*; *Чардаќка* влака; *Чаршија*; *Ченгића* ѓграда; *Чоло-*

⁴ Међу старим именима „која чувају спомен ишчезлих народа“ П. Ивић наводи и „*Саиш* код Фоче и код Тутина“ (Ивић 1998: 58). Када је реч о фочанском сведочанству, биће да се ради о истом, дакле пивском *Саишу*, топониму забележеном у крају чије је становништво традиционално гравитирало не нарочито удаљеној Фочи (у говору Пивљана — *Вочи*).

ва рупина; *Чоловача*; *Чорбовина*; *Цајеов дѳ*; *Цѳмба*; *Шабанов до*; *Шаиновина*; *Шаиновића* ђлуга; *Шаѳац* и сл.

7. Да топонимија не „заборавља“ ништа са значајније етничке и историјске сцене, говоре називи које дугујемо технолошкој и идеолошкој револуцији, последњим потресима на нашим одвајкада турским подручјима: *Лаѳер* (место у кањону Сушице где су лагеровали балване за транспорт реком) ЦГ; *Лаѳери* (равно брдо где су складиштили грађу кад су је извозили из Омара на кањон Пиве, а одатле даље) Б; *Лѳгор*; *Парѳиѳзѳнскѳ* влаќа; *Парѳиѳзѳнске* пећине; *Парѳиѳзѳнскѳ* дѳ; *Парѳиѳзѳнскѳ* кѳрито; *Сѳдмѳн* дѳм; *Сѳдменѳк*; *Тѳшова* пећина; *Шѳрѳка*. Већ је написано да *Бауеров* гроб у атару села Црне Горе сведочи о „судбини аустријског официра у Првом светском рату“ (Цицмил-Реметић 2003: 341).

8. Наведене чињенице показују како је топонимија једног кутка српског језичког и етничког простора упечатљиво дочарала његову прошлост, како су се на уском простору сретале, мешале и смењивале културе и цивилизације, упамћене по њиховим знаменитим представницима. Оне говоре како су се на високом платоу окруженом величаственим кањонима Таре, Пиве, Комарнице и Сушице антички народи „срели“, са потомцима својих поробљивача Римљана. Именослов Пивске планине, даље, показује како су им се затим придружили иза Карпата доспели преци данашњих Срба, а за њихове потребе, потом, Саси, а на крају су из Азије банули нежељени гости — Селѳуци. Као веран тумач историје топонимија је „објаснила“ како су се на истом месту напли Свѳти Сава, Херцег Стѳпан и Тито. Топонимија је, најкраће речено, на најверодостојнији начин „исприповедала“ прошлост Пивске планине.

Литература

- Благојевић 1971 — Обрен Благојевић, *Пива. Природа. Истѳрија. Еѳнологија. Револуција*. — Београд (Српска академија наука и уметности. Посебна издања, књ. CDXLIII, Одјељење друштвених наука, књ. 69), 1971, стр. XI + 776 + 122 илустрације + карта.
- Божѳић 1989 — Иван Божѳић, *Свѳти Сава у предању*, у књизи: *Сава Немањѳић — Свѳти Сава. Истѳрија и предање*. — Београд (Српска академија наука и уметности. Научни скупови, књ. VII . Председништво, књ. I), 1979, 389–395.
- Вуковић 1938—1939 — Јован Л. Вуковић, *Говор Пиве и Дробњака*. — Јужнословенски филолог, Београд, књ. XVII, 1–113.
- Вуковић 1940 — Јован Л. Вуковић, *Акцент говора Пиве и Дробњака*. — Српски дијалектолошки зборник, Београд (Српска краљевска академија), књ. X, 185–417.
- Гаговић 2004 — Светозар Гаговић, *Из лексике Пиве (село Безује)*. — Српски дијалектолошки зборник, Београд (Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ), књ. LI, 1–312.
- Гаговић 2006 — Светозар Гаговић, *Топонимијска слика Безуја*. — Београд (ауторско издање), 2006, стр. 246.
- Ивић 1998 — Павле Ивић, *Преглед историје српског језика. Приредио Александар Младеновић. Целокупна дела Павла Ивића VIII*. — Издавачка књижарница Зорана Стојановића (Сремски Карловци—Нови Сад), 1998, стр. 348.

- Крунић 1996 — Данило Дукин Крунић, *Братство Крунића у племену Пива: Природа. Историја. Етнографија (родослов, живот, обичаји)*. — Подгорица, јун 1996, стр. 334 + 60 фотографија + карта Пиве.
- Радовић-Тешић 1991 — Милица Радовић-Тешић, *Романизми у говору Пиве*. — Дурмиторски зборник I. На извору Вукова језика. Зборник радова са научног скупа одржаног у Шавнику 7. и 8. јула 1988, Титоград (Историјски институт СР Црне Горе), 1991, 49–55.
- Реметић 1997 — Слободан Реметић, *О траговима црквеног језика у народним говорима (потврде именица средњег рода на -ије)*. — Јужнословенски филолог, Београд (Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ), књ. LIII, 75–85.
- Реметић 2006 — Слободан Реметић, *Језик Моравског слива у: Морава* (монографија групе аутора). — Београд (Завод за уџбенике и наставна средства), 673–697.
- Стијовић 1997 — Светозар Стијовић, *Развој српске ономастичке науке у последњој четвртини века*. — Јужнословенски филолог, Београд (Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ), књ. LIII, 203–210.
- Томић 1949 — Светозар Томић, *Пива и Пивљани*. — Српски етнографски зборник, Београд (Српска академија наука. Одељење друштвених наука), књ. LIX, Прво одељење. Насеља и порекло становништва, књ. 31, стр. 379–530 + XXVI прилога (фотографија) + карта Пиве.
- Цицмил-Реметић 2000 — Радојка Цицмил-Реметић, *Топоними и зооними у топонимији дурмиторског села Црне Горе*. — Јужнословенски филолог, Београд (Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ), књ. LVI/3-4, 1371–1380.
- Цицмил-Реметић 2003 — Радојка Цицмил-Реметић, *Топонимија дурмиторског села Црне Горе*. — Ономастолошки прилози, Београд (Српска академија наука и уметности), књ. XVI, 323–375.
- Цицмил-Реметић 2006 — Радојка Цицмил-Реметић, *Топоними зоонимског порекла на Пивској њланини*. — Годишњак за српски језик и књижевност. Година XX, број 8, Ниш (Филозофски факултет), 487–493.
- Цицмил-Реметић и Реметић 2008 — Радојка Цицмил-Реметић и Слободан Реметић, *Из хидронимије Пивске њланине*. — Зборник Института за српски језик САНУ I. Посвећено др Драгу Ђушићу поводом 75-годишњице живота, Београд, 2008, 495–502. Прештампано у: Годишњак за српски језик и књижевност. Година XXII, број 9, Ниш (Филозофски факултет у Нишу), 515–522.
- Цицмил-Реметић и Реметић 2010 — Радојка Цицмил-Реметић и Слободан Реметић, *Бајо Пивљанин у огледалу ономастике у: Зборник радова Филозофског факултета, Посебно издање поводом 50-годишњице оснивања Филозофског факултета посвећено проф. др Милосаву Вукићевићу, Косовска Митровица : Филозофски факултет, 2010, стр. 479–485.*
- Цицмил и Трипковић 2003 — Спасоје Цицмил и Миливоје Трипковић, *Пишче и Војиновићи*. — Никшић, 2003, стр. 508.

Radojka Cicmil-Remetić, Slobodan-Remetić, Slobodan Remetić

ENCOUNTER OF CIVILISATIONS AND PEOPLES IN THE TOPONIMY OF PIVSKA MOUNTAIN

Summary

The work points out to the civilisation and language stratification of the toponimy of Pivska Mountain, a confident witness of a continual population of that land since antique times (Tara, Piva) till present days, the days marked by a dramatic demographic erosion of the whole Durmitor region. In the Pivska onomasticon there are, among others, the remains of Roman substrate (Durmitor, the names of brotherhoods *Baucal*, *Baturan*, *Bojat*, *Cicmil*, etc), as well as Turkish presence on the territory during a long range of centuries (*Muratovica*, *Asanovo ramo*, *Alauga*, etc.).

